

נספח: 'י-ה אלי וגואלי' - לפרש הפיוט

בקהילות אשכנז נהגו להגיד את פיוט 'י-ה אלי וגואלי' בשלושת הרגלים לפני תפילת מוסף בסמוך לאמירת 'אשרי' שלפני הכנסת ספר תורה. כפי שנראה בנספח זה, הפיוט נוגע ברצון לחזרה לעליה למקום המקדש ברגלים ולקיום מצוות עליה לרגל. פיוט זה היה חביב מאוד על סבי, ר' שלמה קלמן, אשר היה שר אותו בניגון מיוחד אשר הכיר מבית הכנסת בעיירה ויזניץ'. ניגון זה היה מלווה את סעודות המועדים ונותן ניחוח מיוחד למועד המקשר אותו לעבר, לגלות, ומהצד השני להווה ולעתיד במקדש. ראשית נצטט את מילות הפיוט ולאחר מכן נציע הסבר למשמעותו והרלוונטיות שלו לימינו.

יְהִי אֱלֹהֵי וְגוֹאֲלֵי	דַּק עַל דַּק
אֶת־יִצְבָּחָה לְקִרְאָתָהּ	עַד אֵין נִדְדָק
הִיא וְיִהִיהָ	וְלִתְבוֹנָתוֹ אֵין חֶקֶר
הִיא וְהוּא	הָאֵל נִרְאָה
כָּל גּוֹי אֲדַמְתָּהּ	בְּאַחַת סְקִירָהּ
	בֵּין טוֹב לָרַע יִבְקֶר
וְתוֹדָה וְלַעֲוֹלָה וְלַמִּנְחָה וְלַחֲטָאֵת	
וְלֶאֱשָׁם וְלַשְׁלֵמִים וְלַמְלוֹאִים	וְתוֹדָה וְלַעֲוֹלָה..
כָּל קָרְבָּנֶהּ	
זְכוֹר וְלֹאֶהּ	אֲדוֹן צְבָאוֹת
אֲשֶׁר נִשְׁאַהּ	בְּרוּב פְּלֹאוֹת
וְהִשִּׁיבָהּ לְאֲדָמְתָּהּ	חֲבֵר כָּל אֶהְלוֹ
סְלָה אֶהְלִיךָ	בְּנִתִיבוֹת לֵב לְבָלֵב
בְּאֲשֶׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתָהּ	הַצּוֹר תְּמִים פְּעָלוֹ
	וְתוֹדָה וְלַעֲוֹלָה...

בפירוש משמעות פיוט זה עסקו רבים, אשר העלו קשיים בתוכנו ובמבנהו, והציעו כי משמעותו מבוססת על הקבלה והסוד¹. בשורות הבאות נציע הסבר על דרך הפשט ולאור

1. ראו לדוגמה במחזור 'סוכות, שמיני עצרת ושמחת תורה', בהוצאת פרופ' דניאל גולדשמיד ופרופ' יונה פרנקל (ירושלים תשמ"א) במבוא עמוד מד הערה 80: "וכאן יש להעיר על העובדה המשונה שבתקופה מאוחרת מאד נולד המנהג ברגלים ובימים טובים שאין מזכירים בהן נשמות את הפיוט יה אלי וגואלי... תוכן הפיוט הוא קבלי, והנחנו את פירושו לחוקרי תורת הסוד. הפיוט פגום בלשונו ובצורתו וכנראה כך הוא מיום חיבורו (במאה הי"ז?)".

הדרך בה שהניגון המיוחד של סבא נכנס ללב?

הפיוט עוסק בעמידה לפני ה' במועד. אנחנו מתייצבים לקראתו, ומאחדים בעמידה זו את כל עם ישראל בעבר, בעתיד ובהווה. בעבר, בזמן המקדש, ההתייצבות לפני ה' הייתה בעלת מימד מעשי על ידי הקרבת הקורבנות. פזמון הפיוט מבוסס על פסוק בספר ויקרא (ז, לז) המסכם את סוגי הקורבנות שעם ישראל הקריב. אנו מבקשים מהקב"ה לזכור את החטאים שגרמו לנו לגלות, ומתפללים לחזרתנו לארץ ישראל על מנת שנחזור ונשיר את ההלל במקדש. הפיוט עוסק במצוות עליה לרגל והתייצבות לפני הקב"ה במקדש בהקרבת הקורבנות.

במשפט האחרון בפזמון קיים כפל משמעות; המשמעות הראשונה נוגעת לזמן אמירת הפיוט לפני 'אשרי יושבי ביתך'. המשמעות העמוקה אומרת שאנו נהלל את ה' על ידי ישיבה בביתו. ישיבה בביתו של ה' באה לידי ביטוי בחזרה לעמידה במועדים לפני ה' במקדש ובירושלים, וגם במובן הרחב של ישיבה בביתו בארץ ישראל - השיבה לאדמתך.

לאחר מכן הפיוט רומז לקבלת הדין על מצב עם ישראל בגלות. אנו בטוחים שהקב"ה רואה את המציאות במבט על, הכונס יחדיו את העבר והעתיד. איננו יכולים להבין את מחשבותיו של הקב"ה ואנו מאמינים שהוא פועל לטובת עם ישראל מנקודת ראות הנשגבת מבינתנו. הקב"ה ברא את העולם בצורה מאוחדת ומופלאה, וצריך לראות את הנקודה הפנימית בכל דבר בבריאה כדי לראות את פעולתו המלאה של ה'.

מצד אחד הפיוט מצדיק את הדין של הגלות, ומדגיש שאנו לא מבינים את כל פעולותיו של ה', אך אנו מאמינים שהקב"ה פועל כדין. מצד שני התקווה והציפייה לשיבה לאדמתנו עומדת כמסר המרכזי של פזמון הפיוט.

סבא ששמע את שירת הפיוט בעיירות אירופה זכה לשוב לאדמתנו ולראות בכינון ארץ ישראל, חי את הפיוט במשמעותו המלאה. מצד אחד צידוק הדין על העולם בו חי בילדותו אשר נחרב בגלות, ומנגד, זכה לבנות את הארץ ולעבוד בכפיו למען שגשוגה ולראות בשיבת עם ישראל לארצו. בשירת הפיוט אנו זוכרים את העולם החרב אשר נותר מאחור, ומדגישים את הזכות של דורנו כאשר אנו זוכים לראות את תפילת הדורות הולכת ומתממשת.

וְהִשִּׁיבָה לְאֶדְמַתְךָ, סֵלָה אֶהְלֵךְ, בְּאֶשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ.

2. חיבור מיוחד בשם 'סלה אהללך' (מחבר לא ידוע, ירושלים תשס"ה) עוסק בפרשנות הפיוט ובהבאת המקורות המגוונים לתוכנו במאמרי חז"ל ובמקרא.